

DORDT EN DE EVANGELICALEN: GOD EERST OF WIJ EERST?

W.J. van Asselt

in: J. Roelevink. (red.), *Dichtbij de eenheid. Een handreiking voor een geestelijk gesprek over Samen op Weg*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1998, 52-61.

Inleiding

De opdracht van de redactie van dit boek om te schrijven over het bovenstaande onderwerp is niet eenvoudig. We moeten namelijk eerst ons zelf afvragen van welke aard de vraag is die achter deze titel schuil gaat. In de vraagstelling worden twee grootheden uit verschillende perioden van de geschiedenis van de kerk naast elkaar gezet en met elkaar vergeleken. Met de naam 'Dordt' wordt verwezen naar het derde formulier van enigheid van de gereformeerd protestantse kerken in Nederland, de zogenaamde Dordtse Leerregels, uit het jaar 1619. Met de term 'evangelicalen' wordt voornamelijk bedoeld op een eigentijdse beweging binnen en buiten de kerken. Achter de dubbele punt in de titel van dit hoofdstuk volgt echter een vraagstelling waarin een onderscheiden theologische positie gesuggereerd wordt. De Dordtse Leerregels zouden Gods keuze van mensen op de voorgrond plaatsen, terwijl de evangelicalen de keuze van de mens voor God het voornaamste gewicht zouden geven.

Tegen een dergelijke vraagstelling zal een historicus onmiddellijk bezwaar aantekenen. Je kunt niet ongestraft een theologisch document uit de zeventiende eeuw gebruiken ter beoordeling van een hedendaagse stroming. Het omgekeerde is evenmin mogelijk: een huidige stroming kan niet gebruikt worden om een waardeoordeel uit te spreken over een historisch document. In beide gevallen wordt er geen recht gedaan aan de historische context van deze componenten. Een contrast tussen beide is dan al vlug gevonden en het resultaat ligt voor de hand.

Daarom zal de vraag in de titel van dit hoofdstuk niet bedoeld zijn als een historische vraagstelling. Achter deze vraag schuilt een ander motief. Het is een theologisch-

systematische vraagstelling, die uitgaat van de vooronderstelling, dat in de Dordtse Leerregels het belijden van de kerk der reformatie onder woorden is gebracht en dat deze belijdenis tot op heden normatieve waarde en gelding heeft. Daarmee zou dan de andere positie vergeleken kunnen worden. Een dergelijke vergelijking is zeer wel mogelijk, als we maar aangeven wat onze vooronderstelling /53/ daarbij is. Wat nu volgt is dan ook geen waarde vrije beschrijving en vergelijking van twee 'historische' grootheden, maar een waardeoordeel over twee — naar nog moet blijken — verschillende theologische uitgangspunten. Dit waardeoordeel kleurt zonder enige twijfel tevens de wijze waarop de hoofdrolspelers, de 'Dordtse vaders' en de 'evangelicalen', aan U worden voorgesteld. Ten slotte zij nog opgemerkt dat het in het bestek van dit opstel niet de bedoeling is om een volledig overzicht te geven van het ontstaan en de ontwikkeling van de 'evangelische beweging', laat staan van de 'Dordtse Leerregels'. Het gaat om een schets van enkele opvallende punten, die nodig zijn om beide posities te kunnen situeren. Bovendien worden in het vervolg de termen 'evangelischen' en 'evangelicalen' door elkaar gebruikt, ook al doen we daarmee geen recht aan de verschillende historische en kerkelijke achtergronden.

Wat is evangelisch?

In Nederland bestaat een groot aantal groepen, instellingen en stichtingen die de naam 'evangelisch' dragen. Zo zijn er de Evangelische Omroep en de Evangelische Alliantie, er zijn evangelische gemeenten, evangelische (hoge)scholen, evangelische conferenties enzovoort. Al deze organisaties zouden gerekend kunnen worden tot wat wel de 'evangelische beweging' wordt genoemd. Deze evangelische beweging mag zich tegenwoordig in een groeiende belangstelling verheugen. Vooral in de rechtervleugel van de Hervormde Kerk, maar ook in kringen van de Gereformeerde Kerken, Christelijke Gereformeerde Kerken, de Nederlandse Gereformeerde Kerk en de Gereformeerd Vrijgemaakten oefent deze beweging met name op de jongeren een niet onaanzienlijke aantrekkingskracht uit.

Naast dit binnen-kerkelijke aspect kan ook gewezen worden op het internationale karakter van de beweging. Meestal wordt in dit verband gesproken van 'evangelicals' en

wordt de beweging getypeerd met de term 'evangelicalism', waarbij we een Britse en een Noord-Amerikaanse variant kunnen onderscheiden. De wortels van evangelicale beweging in Engeland gaan terug tot het jaar 1729, toen een groep jonge studenten aan het Lincoln College in Oxford een 'holy club' vormde om met elkaar het Nieuwe Testament te lezen. Een van de deelnemers was John Wesley, geboren in 1703 en zoon van een Anglicaanse dominee. Hij kan met recht de vader van de evangelische beweging in Engeland worden genoemd. In Noord-Amerika ligt de oorsprong van de evangeli- /54/ sche stroming in de talloze opwekkingsbewegingen die op dit continent in achttiende en negentiende eeuw plaatsvonden. De Amerikaanse beweging is daarna vooral gestempeld door het fundamentalisme, dat opkwam in de jaren twintig van deze eeuw. Een derde variant wordt gevormd door degenen die zich betitelen als 'Calvinist evangelical' of 'Reformed evangelical'. Deze stroming vertoont enige overeenkomst met degenen, die in Nederland 'bevindelijk gereformeerden' worden genoemd. Het zijn bewegingen, die teruggaan op de Engelse puriteinen en op de 'oude schrijvers' in Nederland. Deze 'gereformeerde evangelischen' putten hun theologie voornamelijk uit de geschriften van deze zeventiende-eeuwse puriteinen.

Ondanks de verscheidenheid van deze stromingen bestaat er op spiritueel gebied zoveel overeenkomst dat we kunnen spreken van een duidelijke familie, of van een 'evangelische mentaliteit' (*evangelical mind*). Het gaat om 'christenen van orthodoxe protestantse signatuur, binnen of buiten de traditionele kerken, die zich aangetrokken voelen tot de sfeer van opwekkingsgroepen en bepaalde para-kerkelijke (niet aan een kerk gebonden) organisaties' (zie H.C. Stoffels, *Wandelen in het licht: waarden, geloofsovertuigingen en sociale posities van de Nederlandse evangelischen*, 1991, p. 15). Als belangrijkste en meest voorkomen de kenmerken kunnen genoemd worden: het opkomen voor het absolute gezag van de Bijbel, het aandringen op de noodzaak van bekering en wedergeboorte, de nadruk op de persoonlijke omgang met God, en het 'onverkort' opkomen voor de fundamentele betekenis van het verzoenend lijden en sterven van Christus, alsmede van het werk van de Heilige Geest in de gelovigen.

Het gaat bovendien om groepen, die sterke nadruk leggen op 'de blijdschap van het geloof'. In hun samenkomsten willen zij hun emoties daaromtrent nadrukkelijk tot uitdrukking brengen door veel muziek, zang en handgeklap enzovoort. De preken zijn

meestal populair en eenvoudig van inhoud en gericht op het oproepen van een emotioneel antwoord. Mensen moeten gebracht worden tot een punt waarop zij zich overgeven aan Jezus als hun persoonlijke verlosser, op basis van een onmiddellijke keuze. Met behulp van zeer praktische criteria werkt men graag met cijfers, die de omvang van de successen op evangelisatiegebied moeten aantonen. Er zijn ook duidelijk invloeden van de Amerikaanse therapeutische cultuur van het succes-denken en het-je goed voelen ('feel-good-ism ') aan te wijzen.

/55/ Uit deze punten blijkt dat er zeer veel aandacht wordt geschonken aan de individuele kant van het geloof en aan de persoonlijke beleving daarvan. Tegenover de theologie van de kerkelijke belijdenisgeschriften en liturgische tradities wordt de individuele geloofskeuze geplaatst. Theologische studie zonder direct verband met de geloofspraktijk wordt als tijdverlies beschouwd en tegenover de academische theologiebeoefening bestaat nog steeds een groot wantrouwen. Alister McGrath, een van de leidinggevende figuren van de 'evangelicals' in de Anglicaanse kerk, probeert deze antipathie tegen de academische theologie weg te nemen. In zijn boek *A Passion for Truth: The Intellectual Coherence of Evangelicalism*, 1996, wordt het evangelische standpunt meer intellectueel gewicht gegeven en wordt 'evangelicalism' gepresenteerd als een samenhangende theologie, die het debat met de post-moderne en liberale theologie aankan.

Toch blijft het opvallend dat de evangelischen de neiging hebben om het christelijk geloof in een aantal min of meer losstaande 'waarheden' te formuleren zonder dat het verband daartussen onmiddellijk helder is. Voorbeelden van een dergelijke opsomming vindt men in het beginselprogramma van de 'Nederlandse Evangelische Alliantie' (1979) en in het 'Evangelisch manifest van het werkverband binnen de Verenigde Protestantse Kerk', dat op 31 mei 1995 werd gepubliceerd. Vanzelfsprekend gaan achter deze 'waarheden' allerlei theologische beslissingen schuil ten aanzien van de Bijbel, Christus, het werk van de Heilige Geest en de kerk. Gelukkig verschijnen er steeds meer artikelen en boeken uit evangelische hoek, waarin deze theologische achtergrond en sarnenhang duidelijk gemaakt worden.

In het spoor van John Wesley

'Echt evangelisch', zo typeert Stoffels, 'is dat je alleen door bekering en wedergeboorte tot de Vader en tot Jezus Christus als de enige Verlosser en Zaligmaker komt'. In deze nadruk op bekering en wedergeboorte werken vooral denkbeelden door van de reeds genoemde John Wesley (1703-1791). Hij was een opwekkingsprediker, met een grote hartstocht om voor Christus zielen te winnen. Recht toe recht aan beschreef hij in zijn preken de verlorenheid van de mens, de verschrikkelijke gevolgen van de zonde en de hellestraffen. De enige mogelijkheid tot rechtvaardiging en redding was gelegen in het geloof in Jezus Christus alleen en in /56/ de eis van onmiddellijke bekering. Er was volgens Wesley en de zijnen maar één bekeringsweg mogelijk. Vandaar dat zij door tegenstanders 'methodisten' werden genoemd. Wesley's theologie was echter sterk arminiaans geïnterpreteerd. De nadruk viel op de geloofsbeslissing en heiligingsstreven van de mens. Van een onvoorwaardelijke verkiezing van God wilde hij niets weten, maar sprak in plaats daarvan over universele voorwaardelijke verkiezing van gelovigen door God (*conditional universal election*). Bovendien besteedde hij uitvoerig aandacht aan het proces van heiliging in de gelovigen en meende hij dat een werkelijk gelovige reeds gedurende het aardse leven volmaakt in de liefde (*Christian perfection*) was en aldus een hoge graad van volmaaktheid (*sinless perfection*) bereikte.

Gezien hun uitlatingen lijken veel evangelischen zich zeer wel thuis te voelen bij de theologische opvattingen van Wesley. Daarnaast zijn er ook andere invloeden aan te wijzen, bijvoorbeeld die van de pinksteropwekkingen aan het begin van de twintigste eeuw. Ook de opvattingen van de charismatische beweging van na de oorlog over het functioneren van de gaven van de Heilige Geest spelen een rol. Deze invloeden zijn echter minder sterk dan die van het methodisme van Wesley.

Dordt en Gods soevereiniteit

Door hun methodistische gerichtheid bewegen de evangelischen zich een ander klimaat dan dat van de reformatoren. Het kloppend hart van Luthers theologie was immers de rechtvaardiging van de goddeloze, die zijn gehele leven tegelijk zondaar en

gerechtvaardigde blijft, terwijl Calvijns theologie gelezen kan worden als een indrukwekkende lofprijzing op Gods verkiezende en genadige toewending tot de in zonde gevallen wereld. De latere gereformeerden plaatsten met hun leer der verkiezing het onvoorwaardelijke van Gods genade op het niveau van een belijdenis, welke belijdenis naderhand in de Dordtse Leerregels werd vastgelegd.

In dit geschrift wordt in vijf artikelen positie gekozen tegenover de opvattingen van de volgelingen van Arminius, de remonstranten. Het eerste artikel handelt over de goddelijke verkiezing en verwerping; de tweede over de reikwijdte van Christus' verzoening; het derde en vierde over de verdorvenheid van de mens en zijn bekering tot God; het vijfde over de volharding der heiligen. Deze Leerregels moeten — overeenkomstig hun intentie — gelezen worden als loflied op de onvoorwaarde- /57/ lijke aanvaarding van de zondige mens door God. Zij prijzen de souvereiniteit van Gods bijzondere genade, die aan al ons denken, willen, doen en laten voorafgaat. Verkiezing geschiedt niet, zoals Arminius beweerde, op grond van het geloof, dat God bij mensen aantreft, maar is verkiezing *tot* geloof. Wat werd met deze belijdenis bedoeld?

In de eerste plaats wilden de opstellers van deze Leerregels aangeven dat de totstandkoming van het geloof in de mens zo'n groot mysterie was dat men het feit dat men geloofde alleen maar aan Gods genade kon toeschrijven. Daarom beled men: het is genade om genade en geloof te ontvangen. In de tweede plaats moet worden onderstreept dat de belijdenis van Gods verkiezend en verwerpend handelen in de Dordtse Leerregels in die tijd geen aanleiding gaf tot individuele wanhoopsvragen (hoor ik er wel bij?), maar veeleer bevrijdend werkte: het was een onderstreeping van de heilszekerheid. Ook de kerk en de sacramenten speelden daarbij een belangrijke rol. Bij de remonstranten, zo vonden men, hing deze zekerheid te veel van de individuele menselijke wilsbeslissing af. Daardoor werd juist de onzekerheidsfactor vergroot. In de derde plaats moeten we niet vergeten dat de verkiezingsleer van Dordt slechts een onderdeel was van de 'groepsfoto' van de gehele gereformeerde theologie. Vergroot men dit onderdeel zonder het op zijn plek terug te zetten, dan worden de zaken scheefgetrokken.

Daarmee hangt ten slotte samen de opmerking dat de Leerregels niet gelezen mogen worden met de gedachte dat God uitsluitend in de persoonlijke sfeer werkzaam is. God werkt niet alleen in het persoonlijke leven, maar ook in de geschiedenis. Gods verbond

bijvoorbeeld is zelf een geschiedenis, waarin Israël en de kerk zijn opgenomen; het is een geschiedenis waaraan zelfs de gehele kosmos deelneemt. Dit verbondsmatige, dat zo kenmerkend is voor de klassieke gereformeerde theologie, is ook de achtergrond waartegen de belijdenis van Gods verkiezing in de Dordtse Leerregels gezien moet worden. De verbondsgedachte benadrukt namelijk evenzeer de opvatting dat de mens niet begint met God, maar God met de mens. Ook het verbond en de kerk gaan vooraf aan de keuze van de individuele gelovige.

De menselijke geloofsbeslissing centraal

Wanneer men de theologische uitgangspunten van het 'Evangelisch manifest' bestudeert, dan valt op dat men binnen evangelische kringen een /58/ grote behoefte gevoelt om de persoonlijke geloofsbeleving te benadrukken en tot uiting te brengen. In de traditionele kerken loopt men dood op de structuren. Men constateert er enkel lauwheid, dorheid en gebrek aan spiritualiteit: 'Het bruist en sprankelt niet in onze kerken; de vonk ontbreekt'. De oorzaak daarvan is volgens de opstellers van het manifest een 'diepgaand gebrek aan spiritualiteit' in de traditionele kerken.

Afgezien van het feit dat deze uitspraak op zich reeds getuigt van weinig respect voor andere vormen van spiritualiteit, bevat zij tevens de gedachte dat alleen de evangelische spiritualiteit vernieuwing in de kerk kan teweeg brengen. Daardoor alleen, zo lijkt het, komt het tot een 'ervaren van een persoonlijke relatie met de Here Jezus Christus'. De stelling dat de geloofservaring naar evangelisch model de norm gevonden wordt, lijkt dus geenszins uit de lucht gegrepen en kan bovendien getoetst worden, als wij de evangelische kerkopvatting bezien. De kerk wordt niet beschouwd als verbondsgemeente, maar als een vrijwillig verband van wedergeboren en bekeerde mens en (*reborn Christians*), die elkaar als zodanig herkennen. Een gemeente naar evangelische snit is volgens het manifest (art. 6) 'primair een gemeenschap van mensen, die Christus aanvaarden als de Heer en Heiland van hun leven'.

Tegen deze achtergrond is tevens duidelijk waarom veel evangelischen de kinderdoop afwijzen. De doop is in hun ogen in de eerste plaats een bevestiging van de persoonlijke keuze voor Christus; niet zozeer een teken en zegel van Gods keuze in Christus voor ons

en onze kinderen. Bovendien kan de nadruk op de individuele geloofskeuze en op het daarmee gegeven normatieve geloofsgedrag gemakkelijk leiden tot moralisme en zelfs wetticisme. Bepaalde vormen van levensheiliging worden dan normatief geacht en vandaaruit worden mede-christenen beoordeeld. Vaak zijn dat negatieve dingen: niet drinken, niet roken, geen moderne cultuur en literatuur, enzovoort. Of dit moralisme in pastoraal opzicht zo veel humaner is dan de belijdenis van Gods souverain verkiezend handelen is nog maar de vraag.

Bekering

Dat de evangelische geloofsopvatting tevens gemakkelijk kan leiden tot geestelijk individualisme kan geïllustreerd worden aan de hand van de wijze waarop het begrip 'bekering' in deze kringen wordt gehanteerd. Terecht komt men op voor de realiteit van de bekering in het leven van /59/ een christen. Wie in God gelooft, gelooft ook in de opwekking van de mens tot omkeer. Maar de grond voor deze omkeer en vernieuwing ligt niet in ons zelf. Een van de hoofdstukken in het boek *Vurig verlangen: evangelische vernieuwing in de traditionele kerken*, 1996, heeft als titel: 'Vernieuwing begint bij jezelf'. De vraag die dan opkomt luidt: is de werkelijkheid van het nieuwe leven inderdaad afhankelijk van onze inzet? Treedt zij pas in werking als wij een signaal afgeven?

In de klassieke dogmatiek wordt over de bekering meestal gesproken in het kader van wat 'heiliging' genoemd wordt. Samen met het begrip 'rechtvaardiging' vormt de heiliging de spits van de christelijke boodschap: 'Ik zal uw God zijn' (rechtvaardiging) en 'gij zult mijn volk zijn' (heiliging). Daarmee wordt tevens tot uitdrukking gebracht dat het ook in de heiliging primair om een handelen van God gaat.

Volgens de Dordtse Leerregels is de menselijke factor slechts instrument in het goddelijke willen en handelen. Daardoor worden alle menselijke factoren in beweging gebracht. Bekering, zegt Dordt, is zo'n wonderlijk werk in een mens dat je de bron ervan alleen aan God kunt toeschrijven (Hoofdstuk III, art. 10 en 11): Gods Geest werkt zonder enige dwang de vrijheid in de mens om zelf spontaan te willen wat God wil. Daarom moet het begin van dit gebeuren buiten ons zelf gezocht worden. Christologisch

geformuleerd: de grote vernieuwing en omkeer heeft allereerst plaatsgevonden, toen Christus werd geboren, toen Hij stierf aan het kruis en opstond uit het rijk van de dood. Daarom is alles wat in de Bijbel over de bekering en het nieuwe leven gezegd wordt allereerst waar en werkelijk in Christus. Immers, Hij is waarachtig God én waarachtig mens. In Hem is de beweging van onze omkeer begonnen.

Onze bekering heeft haar oorsprong en grond geheel in Hem. Alle dingen die in het Nieuwe Testament over de bekering van de mens gezegd worden dienen we daarom allereerst op Christus zelf te betrekken; *daarna* mogen we ze — als in Hem voor ons vervuld en waargemaakt — op onszelf betrekken. Zo is Christus' geboorte in de kerstnacht het moment geweest waarop wij opnieuw geboren werden. Toen Hij in de Jordaan werd gedoopt vond onze doop met de Heilige Geest plaats. Toen Hij stierf aan het kruis, stierf onze 'oude mens' en toen Hij opstond uit de dood, had Hij ons in zijn armen. De ontdekking van deze omkeer is de grond en de kracht van onze bekering en brengt ons in beweging en tot vernieuwing. Met onze 'kleine omkeer' volgen wij in het krachtenveld van Gods Geest deze 'grote omkeer' na.

/60/ Niet op je eentje

Onze 'kleine omkeer' speelt zich bovendien niet af in een geestelijk reservaat. Omkeer voltrekt zich niet zonder de betrekking met de medemens en de samenleving. Het nieuwtestamentisch woord voor bekering (*meta-noia*) betreft de gehele persoon in al zijn relaties. Het betreft ook de structuren in de samenleving. Deze omkeer mag daarom niet geprivatiseerd worden, in die zin dat hij een aangelegenheid is van de enkeling. Over bekering moet je ook 'kerkelijk' en 'maatschappelijk' leren denken. Daarmee wordt niet ontkend dat de bekering een persoonlijk karakter heeft, maar de bijbelse 'bekeerling' is geen 'doe-het-zelver'. Bekering is nooit doel in zich zelf en schept geen heilsegoïsme. Opvallend is dat de oproep tot bekering zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament bijna altijd in de meervoudsvorm staat, ook wanneer er sprake is van een 'gij' (dat is het volk van God, Jakob-Israël, Jeruzalem, Ephraïm enzovoort). Dit meervoud zwakt het persoonlijke niet af, maar wijst erop dat bekering alleen bekering tot God is, wanneer de gemeenschap in het vizier komt.

Is bekering een kwestie van een bepaalde tijd in het leven? Dat is mogelijk, maar dan niet zó dat die bepaalde tijd een begin is waarop je later kunt gaan terugblikken en die je kunt herhalen met daartussen perioden zonder deze omkeer. De kern van het evangelie is de permanente oproep om ons tot God te keren, omdat Hij zich in Christus naar ons toegewend heeft. Wij zouden Hem trouwens niet eens zoeken, indien Hij ons niet reeds lang had achterhaald.

Persoonlijke slotopmerkingen

Het accent op de *noodzaak* van de bekering is kenmerkend voor de evangelische beweging. Met zorgvuldige vermijding van het woord 'moeten' staat in punt 5 van het 'Evangelisch manifest' te lezen: 'Wij *dienen* alle mensen op te roepen tot geloof en bekering en hen tot discipelen van Jezus te maken. Dit *dient* te gebeuren in de eigen wijk/woonplaats en vandaaruit tot de einden der aarde'. Dit is een goede zaak. Toch kan het hameren op dit ene aambeeld van de bekering een verkeerde uitwerking hebben. Men geeft spiritueel anders georiënteerde christenen (laat staan buitenstaanders) het gevoel tweederangs christenen en burgers te zijn. Zij worden in hun anders zijn niet gerespecteerd, maar worden voorwerp van evangelisatiedrang. Bepaalde uitzendingen van de evangelische omroep wekken bovendien de suggestie dat er een maar één bepaalde weg is tot Christus: die van de EO. Ondanks mijn waardering voor de vrijmoedigheid en oprechtheid van de 'bekeringsverhalen', raak ik niet zelden geïrriteerd. Hoe komt dat toch? Krijg ik door dergelijke uitzendingen het gevoel dat ik tekort schiet in mijn christen-zijn? Ben ik jaloers op deze wijze van persoonlijke geloofsbeleving? Is het een kwestie van verschillend taalgebruik of van een ander geestelijk en maatschappelijk klimaat? Nee, het is iets anders. Het heeft, denk ik, ten diepste te maken met een andere theologische inzet, een inzet die ik in het voorafgaande heb proberen te beschrijven en die ik nu samenvat met het motto: wij zijn geen bezitters. Zondag 1 van de Heidelbergse Catechismus vat precies samen wat ik bedoel: Jezus is niet ons eigendom. Wij zijn Zijn eigendom.